

YOSH AVLODNI SOG‘LOM MA‘NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH ZARURIYATI

Turayeva Gulnoz Ergashevna

Termiz davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungu kunda ta‘lim-tarbiyaviy jarayon sifat va samaradorligini oshirishda zamonaviy axborot texnologiyalarni qo‘llash, ta‘lim-tarbiya jarayonini kompyuterlashtirishning pedagogik-psixologik jihatlari, axborot texnologiyadan foydalanishning asosiy yo‘nalishlari keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: pedagogik-psixologik, ta‘lim-tarbiya, axborot texnologiyalari, modellashtirish, kompyuterlashtirish, yangicha o‘qitish metodlari, fan-texnika taraqqiyoti, model, imitatsion model, zamonaviy texnika, sifat, samaradorlik.

Аннотация: В данной статье упоминаются использование современных информационных технологий в повышении качества и эффективности - образовательно - воспитательного процесса, педагогические и психологические аспекты компьютеризации образовательно - воспитательного процесса, основные направления использования информационных технологий.

Ключевые слова: педагогико-психологические, воспитание и обучение, информационные технологии, моделирование, компьютеризация, новые методы обучения, научно-технический прогресс, модель, имитационная модель, современная технология, качество, эффективность.

Abstract: This article mentions the use of modern information technologies in improving the quality and efficiency of the educational process, the pedagogical and psychological aspects of the computerization of the educational process, the main directions of using information technologies.

Keywords: pedagogical and psychological, education and training, information technology, modeling, computerization, new teaching methods, scientific and technological progress, model, simulation model, modern technology, quality, efficiency.

Ta‘lim tarbiya jarayonini samarali tashkil etishda bo‘lajak o‘qituvchilarning axborot kommunikativ kompetentligini talab qiladi. Bo‘lajak o‘qituvchilarning axborot kommunikativ kompetentligi – bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy faoliyatni

samarali tashkil etish ko'nikma, malaka, tajribalarini o'zlashtirishi (motivatsion daraja), axborot-kommunikatsiya texnologiyaning funksional imkoniyatlaridan to'laonli xabardorligi (kognitiv daraja), ulardan kasbiy maqsadlarni amalga oshirish yo'lida samarali foydalana olish, ijod maxsulini yaratish (faoliyatli-refleksiv daraja) qobiliyati hisoblanadi.

Aksariyat mutaxassislarining ta'kidlashicha, insoniyat hozirda rivojlanishning yangi bosqichi, biomadaniyat bosqichi bo'sag'asida turibdi. Buning ma'nosi shuki, hozirda insoniyat muhitga bo'lgan munosabatini boshqacha usullar va ko'rinishlarda amalga oshirmog'i kerak. Shunday qilib, axborot tashkilotlarining hozirgi asosiy masalasi shundan iboratki, ular o'z faoliyatlarini tartiblashtirib, uni rivojlantirishni shunday bosqichga ko'tarishlari kerakki, u har qanday radikal o'zgarishlar sharoitida faoliyat ko'rsata olsin.

Ta'limda texnologik yondashuv mohiyatini tushunish uchun, eng avvalo, "texnologiya" so'zi va tushunchasi mazmunini aniqlash zarur. Texnologiya yunoncha so'z bo'lib, texne – mahorat, san'at, logos – tushuncha, fan, ta'limot ma'nolarini anglatadi.

O'quv materialini diagnostik ifodalangan o'quv maqsadlariga mos qayta tuzilib, ishlab chiqiladi, ayrim bo'laklarga ajratiladi. O'quv materialini talabalarga etkazib berishning muqobil yo'llari nazarda tutiladi. Har bir bo'lakni, bo'limni o'rganish test yordamida nazorat etilib, hatto kamchiliklar shu paytning o'zida tuzatilib, to'g'irlanib boriladi.

Bo'lajak o'qituvchining shaxsiy-refleksiv darajasi bu ta'lim-tarbiya jarayoni davomida insonning aqliy yuksalishining yuqori ko'rsatgichi sifatida namoyan bo'lib, o'z xatti-xarakatlarini (nutqi, sezishi) anglab to'g'ri bajara olishi bilan belgilanadi.

Pedagogikada qayta takrorlanadigan ta'lim-tarbiyaviy jarayonni yaratish oson ish emas. Bunga o'quv-tarbiya vazifalarining turli – tumanligi, ta'lim-tarbiya mazmuni va o'quv materiallarining har xilligi, talabalarining o'zlashtirish qobiliyatlari, xotira xususiyatlari bir emasligi kabi qator omillar sabab bo'ladi. Shunga qaramay, rivojlangan mamlakatlarda pedagogik texnologiya usuli qayta takrorlanadigan pedagogik turkum sifatida ta'lim-tarbiya olishda rejalashtirilgan natijalarni kafolatlashi ta'kidlanmoqda.

Pedagogik texnologiyalarni ta'lim-tarbiyada qo'llashda o'qitishning boshqa usullaridan farqini ko'z oldiga keltirish uchun, uning muhim belgilarini aniq ko'rsatish talab etiladi. Mamlakatimizda va xorijiy davlatlarda chop etilgan pedagogik adabiyotlarni o'rganish va tahlil etish shuni ko'rsatadiki, pedagogik texnologiya usulining muhim xususiyatlari, belgilari qatorida umumlashtirilgan holda, quyidagilarni ko'rsatish lozim:

– ta'lim-tarbiyaviy jarayonni oldindan reja asosida loyihalash va auditoriyada talabalar bilan mazkur loyihalarni qayta ishlab chiqish, tizimi, texnologik yondashuvlar asosida talabalarning o'quv-bilish faoliyatini o'stiradigan ta'lim-tarbiyaviy jarayon loyihasini tuzish;

– ta'limning maqsadi to'liq va aniq, diagnostik bo'lishi, talabalar bilimlarining o'quv reja bo'yicha ob'ektiv baholanishi, ta'lim maqsadlarini ko'zlagan andoza asosida talabaning kuzatishlari, o'lchashlari, harakatlari shaklida oydinlashtirilishi, ta'lim-tarbiyaviy jarayonning talaba faolligiga tayanib tashkil etilishi;

– ta'lim-tarbiyaviy jarayonda texnika vositalari va inson salohiyati o'zaro ta'sirining hisobga olinishi;

– ta'lim-tarbiyaning rejalashtirilgan natijasiga erishishning kafolatlanganligi;

– motivatsion qadriyali (ahamiyatga molik) bilishga bo'lgan qiziqish, anglash faolligi, o'rganish jarayonida mustaqil qaror chiqarish kabi xislatlar.

Qayd etilgan bandlarning har biri ta'lim tizimida o'z o'rnini bor va bu masalalarni yechish falsafa, sotsiologiya, fiziologiya, matematika, axborot, pedagogika va kompyuter texnologiyalari hamda boshqa fanlarning qonuniyatlaridan foydalanishni taqozo etadi.

Zamonaviy texnikaning imkoniyatlaridan foydalanish ta'lim-tarbiya tizimida yuqori ko'rsatkichlarga, qolaversa, ijtimoiy va iqtisodiy samaralarga erishishga imkon beradi. Bu esa ta'lim muassasasining keyingi rivoji uchun muhim. Shunday qilib, ta'lim muassasalari xizmatida texnikaviy qayta qurollanishning zaruriyligi va dolzarbligi zamonaviy fan-texnika inqilobi, fan-texnikada erishilgan yutuqlar, ta'lim-tarbiyaviy jarayon amaliyotidagi ichki talablar va ularga avtomatlashtirishni tatbiq qilish uchun nazariy bazaning shakllanishi kabi shartlar bilan aniqlanadi.

Ma'lumki, axborot qidiruvini formallashtirish ijtimoiy-iqtisodiy, moddiy-ma'naviy omillar ta'siri ostida kechadi. Insoniyat jamiyat va tabiatni o'zgartira borib, rivojlanishning yuqori cho'qqisiga ko'tarilib, ancha global muammolarni yechishga to'g'ri kelmoqda. Bu esa ancha etuk va chuqur bilimli mutaxassislarini talab etadi. Ekologik inqiroz, oziq-ovqat muammosi, kosmosni tadqiq qilish, agrotexnika, atom energiyasidan foydalanish texnologiyasi, xujayralar (gen) muhandisligi va hokazo muammolar insoniyat oldida turgan zamonaviy va dolzarb muammolardan. Axborot qidiruviga bo'lgan ehtiyojning bu kabi tez o'sishi va murakkablashuvi mustaqil mamlakatimizdagi ijtimoiy – iqtisodiy o'zgarishlar bilan ham bog'liq.

"Axborotlashtirish" tushunchasi hozirgi adabiyotlarda "elektrlashtirish", "kompyuterlashtirish", "avtomatlashtirish" atamalarining sinonimi sifatida qo'llaniladi. Ammo bu tushunchalar falsafiy maqomiga ko'ra xilma-xil. Shuning

uchun ham bu jarayonlar xilma-xilligini tushunmagan ba'zi tadqiqotchilar axborotlashtirishni kompyuterlashtirish bilan bir narsa deb talqin etadi.

"Axborot madaniyati" esa xabarlarini saqlash, ularning ahamiyatli jihatlarini belgilab olish, sohalarga ajratish, sofligiga e'tibor qaratib munosabat bildirish, g'oyaviy asoslarini aniqlash, xabar manbaini topishda namoyon bo'ladi. Shuningdek, axborot madaniyati - texnik-texnologik va ijtimoiy-madaniy jihatlariga ega. Texnik-texnologik jihatdan axborot madaniyati axborotni olish, qayta ishlash va etkazib berishga xizmat qiladigan texnik-axborot vositalari va ulardan oqilona foydalanish usullari haqidagi bilimlar tizimini anglatadi.

Axborot iste'moli madaniyati globallashuv jarayonlarining tavsifli xususiyatlaridan biri bo'lgan, Internet tarmog'i jadal rivojlanib borayotgan hozirgi sharoitda, ayniqsa, muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun, hozirgi zamon kishisida axborot tanlash imkoniyati shu qadar yuqoriki, uning talabini qondira olmaydigan ma'lumotlar bir zumda o'z qimmatini yo'qotishi ma'lum. Shu nuqtai nazaridan qaraganda, hozirgi davrda axborot iste'moli avvalgilardan tubdan farq qiladi.

Axborot iste'mol madaniyati ham madaniyatning boshqa shakllari kabi bir qator funksiyalarni bajaradi. Kommunikativ, regulyativ (tartibga solish) axborot, aksiologik (baholash) kabi funksiyalar shular jumlasidan. Biz tahlil etayotgan muammo doirasida axborot iste'moli madaniyatining aksiologik funksiyasi alohida ahamiyatga ega. Masalan, Internet orqali ko'plab ijobiy ma'lumotlar bilan birga, sharq madaniyatiga, xususan, kishilarimiz xulqu odobiga salbiy ta'sir etuvchi axborotlar ham uzatilayotgani, tabiiyki, kishilarimiz, ayniqsa, yoshlarimiz g'oyaviy tarbiyasiga salbiy ta'sir etishi mumkin. Axborot madaniyatini shakllantirish orqaligina bunday ta'sirlarning oldini olish mumkin. Hamma gap mazkur resursdan kim va qanday maqsadlarda foydalanishida.

Talaba - yoshlarning ma'naviy, ma'rifiy, mafkuraviy dunyoqarashini buzg'unchi ta'sirlardan asrash uchun ta'lim-tarbiya jarayonda didaktikaning tamoyillariga asoslanish kerak, degan masala faylasuf, psixolog, pedagog, didakt olimlarning diqqat markazida turibdi. Fikrimizcha, talaba-yoshlarning tafakkur tarbiyasiga ko'proq e'tibor qaratish, ular ma'naviy olamining daxlsizligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Har narsaning yaxshi va yomon tomoni bo'lgani kabi, so'nggi yillarda Internetning jiddiy xatarli jihatlari oshkor bo'lmoqda. Eng achinarli tomoni shundaki, buzg'unchi, yot oqimlar ijtimoiy tarmoqlardan o'zlarining g'arazli maqsadlari yo'lida foydalanmoqdalar. Bu esa talaba-yoshlarni o'z domiga tortayotgani, ayrim saytlarda behayollik, axloqsizlik kabi ayanchli illatlar targ'ib etilayotgani, shuningdek, turli

fitnalar, jamiyatni beqarorlashtiruvchi yolgʻon maʼlumotlar berilayotgani afsuslanarli holat ekanligi hech kimga sir emas.

Bugungi kunda virtual tahdid nihoyatda ommalashib bormoqda. Oʻtkazilgan tadqiqot ishlari natijalaridan maʼlum boʻldiki, hozirda maktab yoshidagi oʻquvchilar Internetdan tobora erta foydalanishga kirishmoqdalar. Lekin mutaxassislar fikricha, oʻn yoshga etmagan bola, odatda, mustaqil holda Internetdan foydalanish uchun zarur boʻlgan tanqidiy, tahliliy fikrlash va shu asosda maʼlumotlarni farqlash, ularni ajrata bilish, boshqacha aytganda, “filtrlay” olish qobiliyatiga ega emas.

Jamiyatning quyidagi boʻgʻinlarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining salbiy holatlarining oldini olish boʻyicha tushunchalar berish lozim: yoshlar ongiga salbiy taʼsirni kamaytirish choralari: oilada axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish tartib-qoidalarini tushuntirish va nazorat ishlarini tashkil etish; mahallada - axborot-kommunikatsiya texnologiyalari soxasi boʻyicha ota-onalar bilan uchrashuvlar tashkil etish, mavjud kompyuter xizmatlarini (Internet kafe va boshqa) nazorat qilish; taʼlim muassasalarida tushuntirish ishlarini olib borish; foydalanilayotgan uyali aloqa vositalarida saqlanayotgan maʼlumotlarni tekshiruvdan oʻtkazib turish.

Axborot texnologiyalarining multimedia vositalari asosida oʻqitish jarayonini tashkil qilish metodikasi anʼanaviy oʻqitish metodidan tubdan farqlanib, u oʻqituvchi va talabalar uchun:

- differensial va individual oʻqitish jarayonini tashkil qilish;
- taʼlim-tarbiyaviy jarayonni baholash, teskari aloqa bogʻlash;
- oʻz-oʻzini nazorat qilish va tuzatib borish;
- oʻrganilayotgan mavzularni namoyish etish va ularning dinamik jarayonini koʻrsatish;
- fan mavzularida animatsiya, grafik, multiplikatsiya, ovoz kabi kompyuter va kompyuter texnologiyalaridan foydalanish;
- talabalarda fanni oʻzlashtirish uchun strategik koʻnikmalar hosil qilish;
- talabalarining mustaqil ishlari uchun shart-sharoit yaratish;
- masofadan oʻqitish tizimini oʻquv-metodik adabiyotlari sifatida qoʻllash;
- taʼlim tizimida tashabbuskorlik, tadbirkor va tejamkorlikka erishish kabi imkoniyatlarni yaratadi.

Zamonaviy axborot texnologiyalarining muhim yutuqlaridan biri multimedia komponentlaridan foydalanishni taʼminlovchi dasturiy vositalarning yaratilishi boʻldi. Ayniqsa, taʼlim-tarbiyaviy jarayonning amaliy mashgʻulotlarini tashkil qilishda bu dasturiy vositalarning oʻrni salmoqli. Multimedia vositalarini taʼlim-tarbiyaviy

jarayonning amaliy mashg'ulotlarini tashkil etishda qo'llash yangi shakl va metodlarni ishlab chiqishni taqozo etmoqda.

Shu o'rinda axborot texnologiyalarining multimediali vositalaridan foydalanib o'qitishning an'anaviy metodda o'qitilishiga qaraganda farqini tahlil qilganda quyidagi asosiy afzallik tomonlarini ko'ramiz:

- mashg'ulotni o'tishda ma'ruzachining o'quv materiallarini tushuntirish jarayonining yengillashishi;

- o'quv jarayonida original o'rnida kompyuter tomonidan modellashtirilgan ob'ektning imitatsiya qilinishi va bu jarayonni ichkaridan kuzatish mumkinligi;

- o'quv jarayonida berilayotgan materiallarni takroriy holda berish imkoniyatining mavjudligi, axborot texnologiyalari asosida o'tkaziladigan mashg'ulotni o'zlashtirish darajasining yuqoriligiga erishish;

- multimediali vositalar bazasida virtual stendlar tashkil qilish imkoniyatining yaratilishi;

- virtual stendlar asosida amaliy ishlarni bajarishga zamin yaratilishi;

- virtual stendlarning maxsus jihozlangan xonalar talab qilmasligi;

- o'quv jarayonining video va audio animatsiyalar bilan boyitilib borilishi hamda talabalarning mashg'ulot jarayoniga bo'lgan qiziqishlarining kuchayishi;

- ommaviy tarzda foydalanish, ya'ni bitta ma'lumotlar bazasidan bir yoki bir nechta auditoriyada va guruhlarda foydalanish imkoniyatining mavjudligi;

- ma'lumotlar bazasini tezkor ravishda o'zgartirib, zamon talabiga moslashtirib borilishi;

- masofadan o'qitish uchun asosiy vositalardan biri sifatida foydalanish mumkinligi;

- o'quv jarayonida talabalarning yakka tartibda bilimni nazorat qilish mumkinligi.

Ta'kidlash joizki, o'quv jarayonini axborot texnologiyalari asosida tashkil qilishdan asosiy maqsad o'qitish sifati va samaradorligini oshirish bilan bir qatorda, kompyuter va axborot texnologiyalarini o'qituvchi – talabalarning kundalik ish quroliga aylantirishga erishish.

Ta'lim-tarbiyaviy jarayonda zamonaviy axborot texnologiyalardan o'z o'rnida foydalanish bo'lajak o'qituvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishlarini orttiradi, bilish faoliyatini rivojlantiradi, ta'lim-tarbiyaviy jarayon sifati va samaradorligi yuqori darajada bo'lishiga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Eshmamatov I.A. Zamonaviy axborot texnologiyalari muhitida pedagoglarning axborot kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning nazariy-pedagogik asoslarini shakllantirish: Ped. f. b. f. d. il. dar. olish uchun yoz. diss. – T.: UzMU. 2018. – 22 b.
2. Макотрова Г.В. Информационно-коммуникационное сопровождение процесса творческого саморазвития старшеклассника в познавательной деятельности. Белгородский государственный национальный исследовательский университет (г. Белгород), научная статья. Номер: 17 (36) Год: 2014 Страницы: 64-71.
3. Балыкина, Е.Н. Компьютерная дидактическая игра как компонента современных педагогических технологий / Е.Н. Балыкина, А.А. Приборович // Развитие методологических исследований и подготовка кадров историков в Республике Беларусь, Российской Федерации и Республике Польша: сб. науч.ст.; под науч. ред. проф. А.Н. Нечухрина. – Гродно: ГрГУ, 2012. – С. 303–
4. Turaeva, G. E. (2022, February). Some aspects of educating students to become highly qualified and competitive personnel. In Conference Zone (pp. 163-165).
5. Turaeva, G. E. (2021). Improving the efficiency of the educational process using computer technology. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(8), 407-410.
6. Turaeva, G. E. (2021). The effectiveness of the use of computer technology in the educational process. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 10(8), 90-93.
7. Тураева, Г. Э., & Бадалов, Д. А. (2019). Инновационный подход к обучению геометрическим фигурам ученикам начальных классов. *Научные горизонты*, (5-1), 320-323.
8. Исмоилов, Б. Т., Бадалов, Д. А., & Тураева, Г. Э. (2019). Постановка и решение задачи: найти площадь четырехугольника по четырём сторонам. *Научные горизонты*, (5-2), 43-47.